

Romas Švedas*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

ES energetinės salos požymiai, grėsmės ir šios problemos sprendimo būdai: Lietuvos atvejo analizė

Straipsnyje atliekama Lietuvos, kaip ES energetinės salos, atvejo analizė. Tuo tikslu pateikiamas ES energetinės salos kaip reiškinių apibūdinimas, pateikiami jos požymiai. Atlikta analizė parodė, kad Lietuva 1990–2009 m. iš dalies, o 2010–2013 visiškai atitiko ES energetinės salos charakteristikas, o dominuojanti energijos tiekėja Rusijos Federacija piktnaudžiavo susidariusia padėtimi, vykdė prievartos politiką energetikos srityje, todėl kėlė objektyvias grėsmes ne tik energetiniam, bet ir ekonominiam bei nacionaliniam saugumui. Tačiau 2015 m. nutiesusi alternatyvius elektros ir dujų tiekimo kelius ir sukūrusi rinkos sąlygas energetikos sektoriuje, Lietuva pasiekė lūžio tašką ir panaikino energetinę priklausomybę nuo Rusijos. Lietuva laikytina geru ES energetinės salos pavyzdžiu.

Įvadas

2015-ieji Lietuvos energetikai buvo išskirtiniai – įvyko lūžis energetinio saugumo srityje. 2015-siais pradėjo dirbti suskystintų gamtinių dujų terminalas Klaipėdoje, į Lietuvą atplaukęs 2014 m. rudenį, ir veikti elektros jungtys su Lenkija ir Švedija. Lietuva sukūrė alternatyvius gamtinių dujų ir elektros energijos transportavimo kelius, panaikino energetinę priklausomybę nuo dominuojančio išorinio tiekėjo Rusijos ir išsprendė Lietuvos kaip ES energetinės salos problemą.

Svarbu pažvelgti atgal ir dar kartą įvertinti Lietuvos energetinio saugumo padėtį ir nustatyti priemones, kuriomis pavyko išspręsti Lietuvos kaip ES energetinės salos problemą. Dėl šios priežasties šiame straipsnyje pateikiama Lietuvos, kaip ES energetinės salos, atvejo analizė ir siekiama atsakyti į šiuos pagrindinius klausimus:

* *Romas Švedas* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto lektorius, buv. Lietuvos diplomatas ir energetikos viceministras. Adresas korespondencijai: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. (8 5) 251 4130, el. paštas: romas.svedas@gmail.com, asm. interneto svetainė – www.romassvedas.lt.

- Kaip apibūdinti ES energetinės salos fenomeną?
- Kokie energetinės salos požymiai?
- Ar buvimas ES energetine sala kelia saugumo grėsmes?
- Kaip išspręsta Lietuvos, kaip ES energetinės salos, problema?

1. ES energetinės salos fenomenas

Kada viešai nuskambėjo energetinės salos sąvoka ir kas jos autorius įvardyti vargu ar įmanoma. Tačiau žinant, kad ES energetine sala vienos pirmųjų buvo įvardytos trys Baltijos šalys¹, sąvokos atsiradimą reikėtų sieti su šių valstybių iniciatyva į ES darbotvarkę įtraukti energetinės izoliacijos nuo likusios ES ir asimetrinės priklausomybės nuo Rusijos Federacijos klausimus.

2006 m. Europos Komisijos žaliajoje knygoje dėl ES energetikos strategijos konstatuojama, kad Baltijos valstybės, kaip ir Airija, Malta, „ir toliau lieka energijos požiūriu izoliuota „energijos sala“ ir nuo likusios Bendrijos dalies atskirta teritorija.“²

Galimi Lietuvos buvimo energetine sala padariniai buvo pastebėti sustabdžius pirmąjį Ignalinos AE reaktorių ir artėjant antrojo, taigi, ir visos atominės jėgainės galutinio sustabdymo, terminui³. Kaip žinia, Ignalinos AE tiekė apie 70 proc. visos Lietuvoje suvartojamos elektros energijos ir buvo svarbus elektros energijos tiekimo garantas visame Baltijos šalių regione. Suprasdamas tokio svarbaus energijos šaltinio netekties padarinius XIV LR Ministrų kabinetas 2008 m. vasario mėn. sudarė Komisiją energijos tiekimo saugumo po 2009 m. problemoms nagrinėti, kurios vadovu buvo paskirtas buvęs LR Ministras Pirmininkas Aleksandras Abišala⁴. Derybos dėl Lietuvos narystės ES buvo baigtos 2002 m., taigi tada ir prisiimti įsipareigojimai iki 2010 m. galutinai sustabdyti Ignalinos AE. Tik 2008 m. priimtas sprendimas rūpintis energijos tiekimo saugumu laikytinas pavėluotu. Nepaisant to, Abišalos vadovaujamos komisijos darbas buvo reikšmingas, nes būtent jo dėka buvo išgrynintas Lietuvos kaip energetinės salos

¹ Estija, Latvija, Lietuva.

² Europos Bendrijų Komisija (2006), Žalioji knyga. Europos Sąjungos tausios, konkurencingos ir saugios energetikos strategija, Briuselis: 8.3.2006, KOM(2006) 105 galutinis, p. 6.

³ Pagal Lietuvos Stojimo į Europos Sąjungą sutartį, pirmasis Ignalinos AE reaktorius turėjo būti sustabdytas iki 2005 m., o antrasis iki 2010 m. Lietuva šiuos įsipareigojimus įvykdė laiku ir tinkamai.

⁴ LR Vyriausybė (2008), „Sudaryta komisija energijos tiekimo saugumo po 2009 m. problemoms nagrinėti“, *Lietuvos Respublikos Vyriausybė*, <https://lrv.lt/lt/naujienos/sudaryta-komisija-energijos-tiekimo-saugumo-po-2009-m-problemoms-nagrineti>, 2016-08-02.

Delfi, A. *Abišala vadovaus Energetinio saugumo komisijai*, 2008 m. vasario 26 d., <http://www.delfi.lt/verslas/energetika/aabisala-vadovaus-energetinio-saugumo-komisijai.d?id=16107212>, 2016-08-02.

fenomenas, o Baltijos šalių izoliacijos ir atskirties nuo bendrosios ES energetikos rinkos klausimas ES institucijų darbotvarkėse priskirtas prioritetiniams.

Lietuvos energetikos instituto atliktoje studijoje dėl pasekmių Lietuvos ekonominiam saugumui įvertinimo (2008 m.) daroma išvada, kad „Lietuva bent iki 2014 m. gali išlikti energetine sala, nes galimybės pastatyti elektros jungtis Lietuva–Lenkija ir Lietuva–Švedija per artimiausius šešerius metus yra labai ribotos.“⁵

Vertindama XIV LR Vyriausybės darbą XV LR Vyriausybė savo metinėje ataskaitoje konstatuoja, kad „Baltijos šalys ES energetikos sistemoje taip ir liko lyg sala be elektros tinklų ir dujų vamzdynų jungčių su Vakarų Europa.“⁶

2008 m. spalio mėn. ES Vadovų Tarybos išvakarėse bendra Lietuvos ir Europos Komisijos iniciatyva Lietuvos nuolatinėje atstovybėje ES Briuselyje buvo suorganizuotas visų Baltijos jūros ES valstybių vadovų ir Europos Komisijos susitikimas, kuriame Europos Komisijos pirmininkas Jose Manuel Barroso pripažino, kad Baltijos šalys, neturėdamos jungčių su ES energetikos sistema⁷, yra daug labiau pažeidžiamos nei kitos šalys narės. Taip pat, Barroso pareiškė, kad energetinės salos turi būti sujungtos su bendra vidaus rinka, ir paskelbė šešių žingsnių veiksmų planą⁸. Būtent šio susitikimo metu pirmą kartą oficialiai buvo įvardytas ES Baltijos energijos rinkos jungčių planas (angl. *Baltic Energy Market Interconnection Plan*). Europos Komisijos pasiryžimą sujungti energetines salas ir bendrąją ES vidaus rinką Barroso patvirtino ir savo laiške tuomečiam LR Ministrui Pirmininkui G. Kirkilui (2008 m.)⁹.

Šiai Barroso iniciatyvai pritarė Europos Vadovų Taryba, kuri 2008 m. spalio mėn. išvadose konstatavo, kad „ypatingas dėmesys bus skiriamas jungtims ir labiausiai izoliuotų Europos šalių sujungimui su Europos tinklais ir tiekimo infrastruktūra bei būtinybei diversifikuoti šaltinius ir tiekimo kelius.“¹⁰ Taipogi buvo pareikšta, kad „Europos Vadovų Taryba remia Europos Komisijos iniciatyvą dėl veiksmų plano, kuriuo būtų paspartinta jungčių plėtra Baltijos regione.“¹¹

⁵ Lietuvos energetikos institutas (2008), VI „Ignalinos atominė elektrinė“ eksploatavimo nutraukimo pasekmių Lietuvos ekonominiam saugumui nuo 2010 m. įvertinimo studija, Kaunas: LEI, p. 11.

⁶ LR Vyriausybė (2009), *Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 metų veiklos ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui*, Vilnius: 2009 m. kovo 25 d. Nr. 223, p. 4.

⁷ Išskyrus vieną Estijos–Suomijos elektros jungtį EstLink 1, 350 MW.

⁸ Barroso J. M. (2008), *Measures to strengthen security of energy supply in the EU, and in particular in the Baltic area*, Briuselis: [pranešimo tekstas viešai neskelbtas].

⁹ Europos Komisijos pirmininkas Barroso J. M. (2008), *Laiškas Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui Gediminui Kirkilui*, Briuselis: 2008.10.27, Nr. D(08) 2050, [laiško tekstas viešai neskelbtas].

¹⁰ European Council (2008), *Presidency Conclusions*, Brussels: 2008.10.16 (OR.fr) Vr. 14368/08, CONCL 4, p. 7.

¹¹ Ten pat.

Energetinės salos tapo reikšmingu ES dokumentų energijos tiekimo saugumo tema dėmeniu¹², o 2011 m. Europos Vadovų Taryba¹³ įvardijo netgi konkretų tikslą – pasiekti, kad po 2015 m. nė viena ES šalis narė neliktų izoliuota nuo Europos elektros ir dujų tinklų. Šis tikslas dar kartą buvo patvirtintas 2013 m. gegužės mėn. išvadose¹⁴. Suprantama, kad tokios formuluotės aukščiausioje ES politinėje darbotvarkėje atsirado, visų pirma, energetine sala laikomų Baltijos šalių iniciatyva, tačiau aiškiau ir su konkrečia data tikslo įvardijimas ir jo pakartojimas liudija, kad energetinės salos fenomeną kaip reiškinį ir būtinybę spręsti jo sukuriamas problemas pripažino visos ES šalys narės.

2. Energetinės salos požymiai ir tyrimo teorinis pagrindas

Žodis „sala“ reiškia atskirtą, izoliuotą objektą. Energetinės salos atveju šalia atskirties atsiranda priklausomybės faktoriaus – nuo vieno tiekėjo ar vienos kuro rūšies. Paprastai energetinės salos atsiranda dėl geografinių ar istorinių aplinkybių.

Latvijos ekspertas Reinis Aboltinis įvardija šiuos energetinės salos požymius: priklausomybė nuo vieno tiekėjo, priklausomybė nuo vieno pagrindinio energijos šaltinio, priklausomybė nuo vieno tiekimo kelio, didėjantis energijos vartojimas, ribota energijos rinka arba visiškas jos nebuvimas¹⁵. Latvijos eksperto įvardyti kriterijai laikytini teisingais, tačiau atsižvelgiant į tai, kad jis nagrinėjo skirtingų geografinių regionų – trijų Baltijos šalių, Ispanijos ir Portugalijos atvejus – nebūtinai visi penki kriterijai visa savo apimtimi būdingi kiekvienai iš jo nagrinėtų šalių.

Pagrindinis energetinės salos iššūkis – energetinis saugumas, t. y. užtikrinti stabilų energijos šaltinių tiekimą pagrįstomis kainomis. Įvertinant energetinės salos faktorių, paprastai, kaip teigia Aboltinis, dominuoja vienas tiekimo kelias, viena kuro rūšis ir vienas tiekėjas. Energijos tiekimas iš vieno dominuojančio tiekėjo neturėtų būti problema, jei pirkėjas ir tiekėjas vadovaujasi rinkos, skaidrumo ir tarptautinės teisės principais. Taip kuriama partnerystė. Padėtis komplikuojasi, kai energijos tiekėjas pradeda piktnaudžiauti dominuojančia padėtimi, siekdamas neteisėtai pasipelninti ar importuojančios

¹² Pavyzdžiui: European Commission (2013), *Energy challenges and policy. Commission contribution to the European Council of 22 May 2013*, Brussels: p. 3.

¹³ European Council (2011), *Conclusions on Energy*, Brussels: 2011.02.04, p. 2.

¹⁴ European Council (2013), *Conclusions*, Brussels: 2013.05.22, Nr. EUCO 75/1/13, REV 1.

¹⁵ Aboltinš R. (2011), *Energy islands in the EU – a challenge to a common EU energy policy*, Riga: 2011.

šalies energetinę priklausomybę panaudoti ne tik ekonominiiais, bet ir kitais, pavyzdžiui, geopolitiniais, tikslais. Tada energetine sala esančiai šaliai iškyla energetinio, ekonominio ir nacionalinio saugumo grėsmės.

Aboltnio įvardyti energetinės salos požymiai priskirtini ekonominių ir techninių požymių kategorijai. Latvijos autoriaus atliktą analizę reikėtų papildyti įvedant ir politinių požymių kategoriją, kurią sudarytų piktnaudžiavimo ir kylančių grėsmių faktoriai.

Lietuvos atveju Rusijos Federacija, kaip dominuojanti energijos tiekėja, piktnaudžiavo dominuojančia padėtimi ir dėl to kilo tam tikros grėsmės. Ekonominius ir techninius požymius galima paaiškinti skaičiais, energetinių jungčių ir reguliavimo buvimu ar nebuvimu, tačiau kaip paaiškinti piktnaudžiavimą ir kylančias grėsmes?

Rusijos Federacijos piktnaudžiavimo Lietuvos, kaip ES energetinės salos, atžvilgiu pagrįstumui įrodyti pasitelksime Barrio Buzano, Olė Wæverio ir Jaapo de Wilde'o knygoje *Security. A New Framework for Analysis*¹⁶ išdėstyta saugumo analizės teoriją. Šios teorijos autoriai išplečia tradicinę saugumo analizės sampratą, argumentuodami, kad saugumas kaip atskira politikos rūšis taikoma ne vienam, bet įvairiems sektoriams (kariniam, politiniam, ekonominiam, aplinkosaugos ir socialiniam)¹⁷.

Vadovaujantis Buzano ir jo kolegų atlikta klasikinės ir išplėtos saugumo teorijų analize, galima būtų išskirti šiuos tris saugumą apibūdinančius veiksnius:

- Tarptautiniai santykiai: ar esama regioninių ir subregioninių sistemų? Kaip apibūdintini jų santykiai? Jie grįsti draugiškumu ar priešišku? Koks galių balansas? Ar dominuoja didelis? Kokie bendruomenių tarpusavio santykiai, grėsmės?
- Išlikimas: ar egzistuoja egzistencinės grėsmės? Jos objektyvios ar subjektyvios? Kokiems sektoriams kyla grėsmės? Ar galimos grandininės reakcijos?
- Mobilizacija: ypatingos pastangos ir įgaliojimai egzistencinėms grėsmėms spręsti.

Siedami Aboltnio ir Buzano, Wæverio ir Wilde'o atliktus darbus, sukuriame naują, skirtą Baltijos šalių regionui ir konkrečiai Lietuvai ES energetinės salos analizės modelį, kurį sudaro tiek ekonominiai-techniniai, tiek politiniai kriterijai:

- priklausomybė nuo vieno tiekėjo;
- priklausomybė nuo vieno pagrindinio energijos išteklių;

¹⁶ Buzan B., Wæver O., Wilde J. (1998), *Security. A New Framework for Analysis*, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc.

¹⁷ Ten pat. vii.

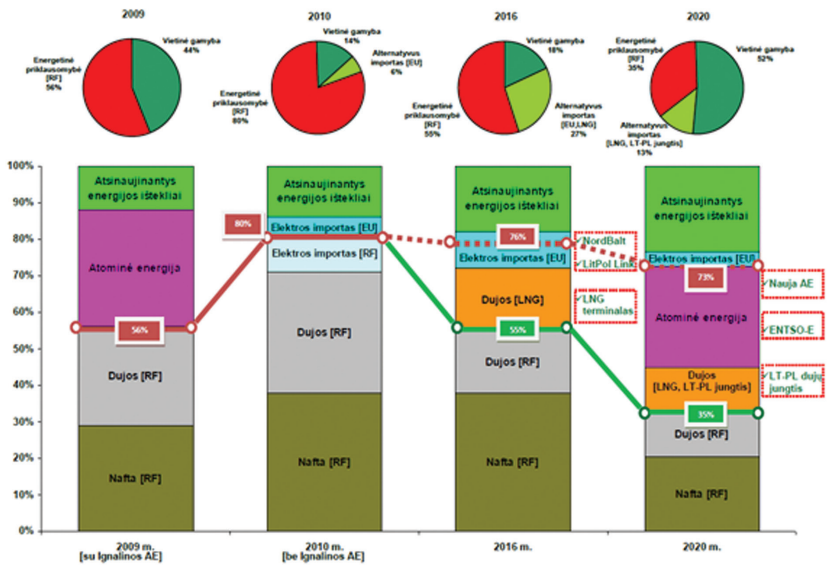
- priklausomybė nuo vieno tiekimo kelio;
- didėjantis energijos vartojimas;
- ribota energijos rinka arba visiškai jos nebuvimas;
- tarptautiniai santykiai;
- išlikimas;
- mobilizacija.

Tiriamasis laikotarpis 1990–2013 metai.

3. Lietuvos, kaip ES energetinės salos, atvejo analizė

3.1. Priklausomybė nuo vieno tiekėjo

Lietuvos nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje (2012 m.)¹⁸ esanti schema (1 pav.) ypač aiškiai ir vaizdžiai pademonstruoja Lietuvos energetinę priklausomybę nuo vieno tiekėjo – Rusijos Federacijos.

1 pav. Lietuvos pirminės energijos struktūra: priklausomybė nuo vieno išorinio tiekėjo ir jos mažinimas¹⁹

¹⁸ LR Seimas (2012), *Nutarimas dėl Nacionalinės energetinės nepriklausomybės strategijos patvirtinimo*, Vilnius: 2012 06 26, Nr. XI-2133.

¹⁹ Ten pat.

Schemoje parodytas Lietuvos pirminių energijos šaltinių derinys 2009 ir 2010 metais ir strategijos priėmimo metu užsibrėžtas tikslas, kaip turėtų šis derinys keistis 2016 ir 2020-aisiais. Horizontali linija parodo energetinės priklausomybės nuo Rusijos Federacijos lygį. 2010 m. Lietuvos energetinė priklausomybė nuo Rusijos sustiprėjo net iki 80 proc., nes buvo galutinai sustabdyta Ignalinos AE. Tiesa, branduolinis kuras buvo importuojamas irgi iš Rusijos. Viena vertus, kadangi branduolinį kurą galima sandėliuoti ir sukaupti didesnes atsargas, suardyti energijos tiekimo grandinę tampa sudėtingiau ir energijos tiekimas tampa stabilesnis, kita vertus, tai nesumažina priklausomybės nuo to paties vieno tiekėjo.

Nuo 2010 m. schemoje (1 pav.) esanti linija išsiskiria į dvi: punktyrinę ir ištisinę. Punktyrinė linija rodo, kad priklausomybės nuo Rusijos lygis sumažėtų nežymiai. O ištisinė linija rodo, kad energetinę priklausomybę nuo Rusijos būtų įmanoma sumažinti iš esmės ir šalia linijos įvardijamos priemonės, kurių pagalba siūloma tai padaryti: 2016 m. elektros jungtys su Švedija *NordBalt*, LitPolLink ir SGD terminalas, o 2020 m. nauja AE, elektros sistemos sinchronizacija su ENTSO-E ir dujų jungtis su Lenkija.

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad 1990–2014 Lietuvos priklausomybės nuo vieno energijos tiekėjo – Rusijos Federacijos – lygis buvo itin aukštas.

3.2. Priklausomybė nuo vieno pagrindinio energijos išteklius

Ta pati schema (1 pav.) labai aiškiai parodo ir Lietuvos priklausomybės nuo skirtingų energijos išteklių tendencijas. 1990–2010 metais Lietuvos pirminių energijos išteklių derinį sudarė maždaug po 30 proc. branduolinė energija, dujos ir nafta ir apie 10 proc. vietiniai ištekliai. Svarbų vaidmenį atliko branduolinė energija: Ignalinos AE gamino nuo 60 iki 88,1 proc. visos Lietuvos elektros energijos²⁰, kurią sustabdžius Lietuva neteko reikšmingo vietinio energijos generavimo šaltinio. 1 lentelėje pateikiamas Lietuvos energijos tiekimo balansas veikiant Ignalinos AE ir uždarius ją. Sustabdžius Ignalinos AE vietinę elektros gamybą ir jos eksportą pakeitė importas, kuris sudarė apie 65 proc. visos sunaudojamos elektros energijos. Lietuva tapo viena didžiausių elektros importuotojų Europos Sąjungoje²¹. Taipogi padidėjo akmens anglies ir gamtinių dujų importas. Vietiniai liko tik atsinaujinantys energijos ištekliai.

²⁰ VĮ Ignalinos atominė elektrinė, <http://www.iae.lt/apie-mus/istorija/?page=2>, 2016 08 08.

²¹ Virbickas D. (2014). „Baltijos jūros regiono elektros sistemų ir rinkų integracija: situacija dabar ir perspektyvoje“, *Lietuvos šilumos tiekimo asociacija*, http://www.lsta.lt/files/seminarai/140410_J.Vilemo%20konferencija/06_Virbickas_Staniulis.pdf, 2016 08 10.

1 lentelė. Lietuvos energijos tiekimo balansas (mtne)²²

Metai	Veikiant Ignalinos AE		Uždarius Ignalinos AE			
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gamyba	4,0	4,4	1,5	1,5	1,5	1,6
Bendrasis importas*	5,5	4,3	5,7	5,8	5,8	5,4
iš jo:						
anglis	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3
nafta ir jos produktai	2,9	2,4	2,7	2,4	2,4	2,4
dujos	2,5	2,1	2,4	2,7	2,7	2,2
atsinaujinanti energija	-	-0,1	-0,1	-	-	-0,1
elektra	-0,1	-0,2	0,5	0,5	0,5	0,6
Bendrasis suvartojimas	9,5	8,7	7	7,3	7,3	7
Galutinis suvartojimas	6,1	5,2	5,4	5,8	5,9	5,6

Nuo 2010 m. nafta, dujos ir dalis elektros buvo importuojami iš Rusijos, tačiau strateginės svarbos prasme gamtinių dujų tiekimo saugumą galima būtų išskirti kaip tuo metu reikšmingiausią. 1990 m. Lietuvos išgyventa ekonominė blokada, kai SSRS daugiau nei porai mėnesių nutraukė žaliavų ir, visų pirma, naftos tiekimą, parodė, kad nors naftos perdirbimo gamykla sustojo, tačiau naftos produktai ilgainiui vis tiek pateko į Lietuvą. Taigi, naftos tiekimo nutraukimas sąlygotų didelius ekonominius nuostolius, tačiau valstybės gyvenimo neparalyžuotų.

2006 ir 2009 metų Rusijos ir Ukrainos dujų krizės parodė, kad gamtinių dujų tiekimo padariniai, ypač žiemą, gali būti keliskart sunkesni. Iš 1 lentelės ir 1 pav. matyti, kad gamtinės dujos 2010–2013 metais sudarė didelę Lietuvos pirminių energijos šaltinių derinio dalį, dauguma tuomečių Lietuvos šiluminių elektrinių naudojo dujas, be to, pagrindinė elektrinė, pakeitusi sustabdytos Ignalinos AE elektros generavimo pajėgumus²³, taip pat buvo dujinė. Darytina išvada, kad iki 2010 m. priklausomybės nuo vieno ištekliaus veiksnys nebuvo labai stiprus, tačiau sustabdžius Ignalinos atominę elektrinę Lietuvos priklausomybė nuo gamtinių dujų tapo kritine.

3.3. Priklausomybė nuo vieno tiekimo kelio

Baltijos šalių energijos tiekimo keliai sąlygoti istorinių ir techninių aplinkybių, todėl 1990–2013 metais vis dar buvo integruoti į buvusios SSRS sistemą ir nuo jos priklausomi.

²² Importas atėmus eksportą. Šaltinis: Tarptautinė energetikos agentūra.

²³ Lietuvos elektrinės 9-asis blokas 455 MW galios kombinuoto ciklo dujinė turbina.

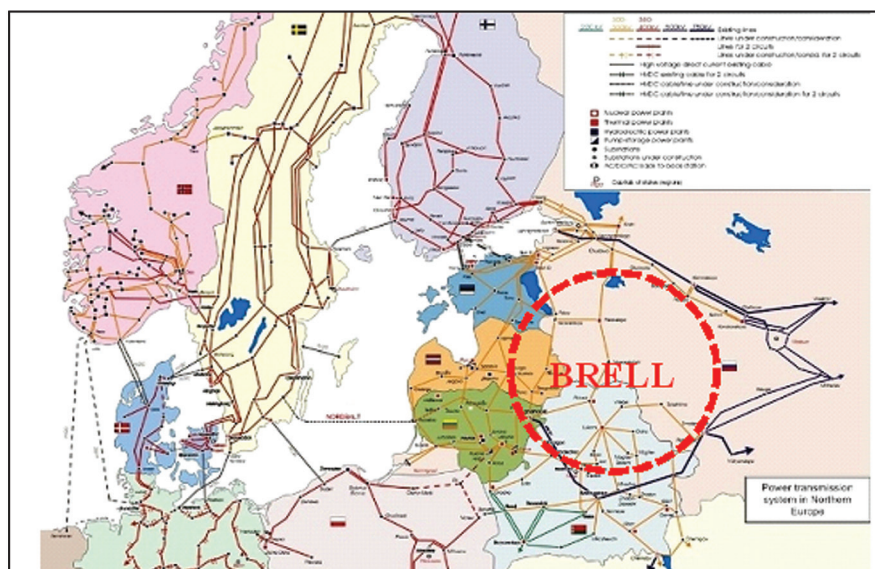
2 pav. esančiame žemėlapyje matyti, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos šalių gamtinių dujų perdavimo sistemos jungtys buvo tik su Rusija ir Baltarusija. Alternatyvių gamtinių dujų tiekimo kelių nebuvo, todėl gamtinių dujų tiekimas buvo tiesiogiai priklausomas nuo Rusijos Federacijos. Lietuvos atveju gamtinių dujų tiekimas buvo užtikrinamas vieninteliu dujotiekiu per Koltovką, o kitas žemėlapyje parodytas dujotiekis per Voranovą neveikė. Taigi, ankstesniame skyriuje apibūdinta Lietuvos priklausomybė nuo vieno energijos išteklių – dujų – papildomai dar buvo sąlygota vieno tiekimo kelio.

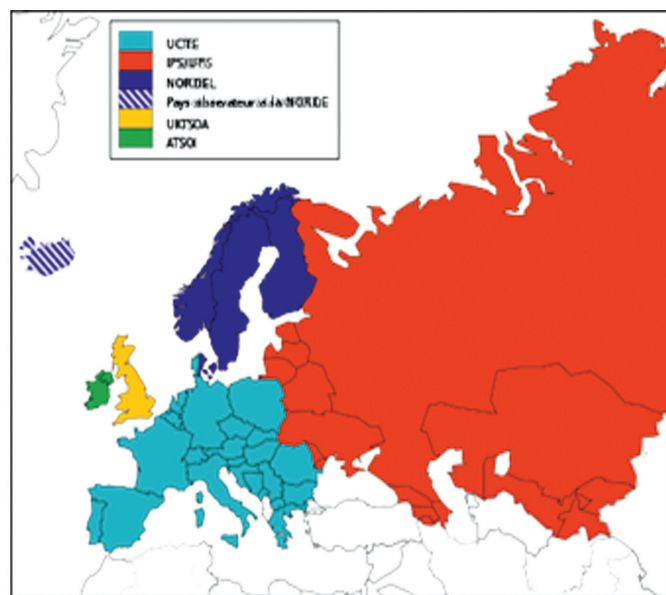
2 pav. Baltijos šalių gamtinių dujų perdavimo sistema 1990–2013

Elektros sektoriuje padėtis identiška. 3 pav. pateiktas žemėlapis parodo, kad 1990–2013 metų laikotarpiu Baltijos šalių elektros jungtys buvo išimtinai tik su Rusija ir Baltarusija, išskyrus vieną, 2006 m. pradėjusią veikti Estijos ir Suomijos jungtį *Estlink1*. Tačiau dėl jos mažo pajėgumo (350 MW) trijų Baltijos valstybių ir ypač Lietuvos energetiniam saugumui esminės įtakos ji nedarė. Be to, visos trys Baltijos šalys buvo ir vis dar yra BRELL žiedo²⁴ sutarties dalyvės ir su buvusios SSRS sistema (IPS/UPS) dirba sinchroniniu režimu (žiūrėti 4 pav.), o sistemos dažnis reguliuojamas iš Rusijos.

²⁴ BRELL: Baltarusija, Rusija, Estija, Latvija, Lietuva. Lietuva pasirašė 2001 m.

3 pav. Šiaurės Europos elektros perdavimo sistema 1990–2013²⁵

4 pav. Europos sinchroninės elektros sistemos 1990–2015²⁶

²⁵ Žemėlapis: Augstsprieguma tikslas AS. Paaikškinimai: autoriaus.

²⁶ Belmans R., Cole S., Van Hertem D. (2015), „Techno-Economic Aspects of Power Systems“, *Electrabel-GDF Suez*, <http://slideplayer.com/slide/6632386/>, 2016 08 05.

Naftos ir jos produktų transportavimo galimybių įvairovė didesnė, taigi ir tiekimo saugumo rizikos mažesnės. Lietuvos atvejis naftos sektoriuje iš esmės skiriasi nuo kitų Baltijos valstybių, kadangi Lietuvos Šiaurės Vakaruose yra didžiausia regione naftos perdirbimo gamykla, kurios metinis pajėgumas 15 mln. tonų naftos per metus. Siekiant užtikrinti naftos produktų eksportą ir žaliavinės naftos importą 1999 metais buvo pastatytas Būtingės naftos terminalas. Per metus terminalas gali eksportuoti iki 14 mln. tonų ir importuoti iki 12 mln. tonų naftos. 2006 m. liepos mėn. Rusijos Federacijai nutraukus naftos tiekimą „Družba“ vamzdynu, Būtingės terminalas dirba importo režimu ir užtikrina žaliavos tiekimą naftos perdirbimo įmonei.

3.4. Didėjantis energijos vartojimas

2 lentelėje pateikti Lietuvos ir ES energijos suvartojimo vienam gyventojui rodikliai rodo, kad bendrasis Lietuvos energijos suvartojimas svyruoja ir nežymiai didėja nuo 2010 m., tačiau tesudaro tik du trečdalius ES vidurkio, taigi gali augti. Galutinis elektros suvartojimas stabiliai auga, net ir sustabdžius Ignalinos AE ir padidėjus elektros kainoms, tačiau atsižvelgiant į tai, kad toks suvartojimas tesudaro vos daugiau nei pusę ES vidurkio, prognozuojama, kad ir toliau jis augs. Kitas svarbus rodiklis – energijos vartojimo intensyvumas. Per pastaruosius du dešimtmečius Lietuvos rodikliai pagerėjo daugiau nei du kartus, tačiau vis dar labai atsilieka nuo ES vidurkio. Lietuvos pastangos energijos efektyvumo srityje turėtų šiek tiek sumažinti energijos suvartojimo augimo tempą.

2 lentelė. ES ir Lietuvos energijos suvartojimas²⁷

	Veikiant Ignalinos AE			Uždarius Ignalinos AE		
	1995	2000	2005	2010	2012	2013
Bendrasis energijos suvartojimas vienam gyventojui, kgne/gyv.						
ES-28 vidurkis	3457	3541	3678	3485	3322	3277
LT	2380	2018	2622	2191	2375	2261
Galutinis elektros suvartojimas vienam gyventojui, kWh/gyv.						
ES-28 vidurkis	4674	2190	5615	5628	5511	5420
LT	1751	1771	2401	2690	2986	3028
Energinis intensyvumas (visos kuro rūšys), tne/M€ 2010 m.						
ES-28 vidurkis	174	155	149	138	130	129
LT	597	389	330	242	230	210

²⁷ European Commission (2015), *EU Energy in Figures*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad, viena vertus, energijos suvartojimas Lietuvoje turi aiškų potencialą didėti, tačiau, kita vertus, didėjančio energijos suvartojimo veiksnys neatlieka tokio reikšmingo vaidmens energijos tiekimo saugumo kontekste kaip priklausomybė nuo vieno energijos išteklių ir vieno tiekimo kelio.

3.5. Ribota energijos rinka arba visiškai jos nebuvimas

Pasitraukusios iš SSRS, visos trys Baltijos valstybės gana sparčiai įgyvendino valstybės valdymo ir ekonomines reformas, tačiau energetikos sektorius sąstingis truko ilgiausiai. Reformų nebuvimą galėjo lemti natūralios energetikos monopolijos veiksnys, didelių monopolinių energetikos įmonių dominavimo tradicija ir energetikos sektoriaus ir su juo susijusių interesų grupių sukaupta galia ir veikimas.

Įgyvendindamas ES gamtinių dujų direktyvos nuostatas, 2007 m. kovo 20 d. LR Seimas priėmė Gamtinių dujų įstatymo pakeitimus, nurodančius, kad nuo tų pačių metų liepos 1 d. kiekvienas vartotojas turi teisę pasirinkti dujų tiekimo įmonę. Tokie vartotojai pavadinti laisvaisiais vartotojais. Nors LR Seimas ir atvėrė gamtinių dujų rinką, realiai ji nefunkcionavo, nes visas Lietuvoje suvartojamas dujas importavo ir pardavinėjo vartotojams tik du tiekėjai – AB „Lietuvos dujos“ ir UAB „Dujotekana“, kuriems dujų tiekimo kvotas nustatydavo vienintelis išorinis tiekėjas AAB „Gazprom“.²⁸ Gamtinių dujų biržos – *Baltpool* ir *GET Baltic* – Lietuvoje buvo įsteigtos 2012 m. tačiau jų veikla buvo plėtojama pamažu. Įvertinant šias aplinkybes galima padaryti išvadą, kad tiriamuoju laikotarpiu gamtinių dujų rinkos Lietuvoje nebuvo.

Kitaip nei dujų, Lietuvos elektros energijos rinkos liberalizavimo tempas buvo šiek tiek spartesnis. Elektros rinkos teisinė bazė buvo pradėta formuoti 2002 m., tačiau tik nuo 2010 m. sausio 1 d. įsigaliojo elektros rinkos įgyvendinimo principai, kuriems įgyvendinti buvo skirti 5 metai²⁹. Lietuvos elektros birža *Baltpool* buvo įsteigta 2009 m. pabaigoje, vėliau 2012 m. elektros biržos prekybos organizavimas perduotas Šiaurės šalių rinkos operatoriui *Nord Pool Spot*³⁰. Atsižvelgiant į teisinės bazės įgyvendinimo greitį, realiai rinkai susiformuoti taip pat reikėjo laiko. Taigi, galima padaryti išvadą, kad tiriamuoju laikotarpiu Lietuvos elektros rinka buvo ribota.

²⁸ Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (2014), *Gamtinių dujų rinkos liberalizacija*, <http://www.vkekk.lt/Puslapiai/bendra/vartotojams/gamtiniu-duju-rinkos-liberalizacija.aspx>, 2016 08 10.

²⁹ Nuo 2010 01 01 vartotojai, kurių objekto leistinoji galia 400kW ir daugiau, nuo 2011 01 01 – 100 kW, nuo 2012 01 01 – 30 kW, nuo 2013.01.01 – visi juridiniai asmenys, nuo 2015.01.01 – visi buitiniai vartotojai.

³⁰ www.nordpoolspot.com.

3.6. Tarptautiniai santykiai

Ekonominių-techninių kriterijų analizė parodė aiškią ir nedviprasmišką Lietuvos energetinę priklausomybę nuo Rusijos Federacijos. Taigi, atliekant Lietuvos atvejo analizę, tarptautinių santykių analizės subjektai taipogi yra aiškūs – Lietuva ir Rusijos Federacija.

Analizuojant Lietuvos kaip energetinės salos atvejį matyti, kad Lietuvos ir Rusijos tarpusavio santykiai nulemti istorinių aplinkybių, o kaip pagrindinis veiksnys įvardytina 1940 m. SSRS kariuomenės įvykdyta Lietuvos okupacija ir 1940–1990 metų tęstinė sovietinė agresija prieš Lietuvos Respubliką³¹. 1990 m. Lietuvos žmonės atsiskyrė nuo SSRS pasiskelbdami atkuriantys nepriklausomą valstybę ir pasirinkdami euroatlantinės integracijos kelią. 1990 m. 74 dienas trukusi Lietuvos ekonominė blokada, taip pat 1991 m. sausio mėn. įvykiai, kai panaudojant SSRS ginkluotąsias pajėgas buvo bandoma įvykdyti valstybės perversmą Lietuvoje, liudija, kad Sovietų Sąjungos vadovai tokiam Lietuvos žmonių pasirinkimui nepritarė ir bandė Lietuvą susigrąžinti jėga. 2005 m. Prezidentas Vladimiras Putinas kalbėdamas Rusijos parlamente pareiškė, kad SSRS žlugimas yra „didžiausia amžiaus geopolitinė katastrofa“³². Rusijos elgesys Lietuvos atžvilgiu apibūdinamas ne tik priešišku, bet ir kuriančiu nuolatinę grėsmę. Galių balansas akivaizdžiai Rusijos pusėje, o Lietuvos energetinė priklausomybė sukūrė prielaidas dominuoti. Lietuvos, kaip ir kitų Baltijos šalių, narystė Europos Sąjungoje ir NATO, viena vertus, sustiprino mažų valstybių saugumą, tačiau kita vertus, lėmė, kad skirtingų geopolitinių regionų valstybės siena atkarpoje ties Baltijos šalimis tapo bendra.

3.7. Išlikimas

Ar Rusijos kuriamos grėsmės Lietuvai yra egzistencinio pobūdžio? Ar jos yra realios, ar tik išsivaizduojamos?

Atsakymams pasitelksime Švedijos Gynybos tyrimų agentūros ekspertų Jakovo Hedenskogo ir Roberto Larsono atliktą tyrimą apie Rusijos svetus Baltijos šalims ir NVS valstybėms. Nagrinėdami Rusijos prievartos politiką

³¹ Žalimas D. (2010), „1940 metų SSRS veiksmų prieš Lietuvos Respubliką teisinė kvalifikacija: agresija, okupacija ar aneksija?“, *Bernardinai*, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-06-16-dainius-zalimas-1940-metu-ssrs-veiksmu-pries-lietuvos-respublika-teisine-kvalifikacija-agresija-okupacija-ar-aneksija/46412>, 2016 08 11.

³² Eckel M. (2005), „Putin calls Soviet collapse a „geopolitical catastrophe“, *Associated Press*, http://www.sandiegouniontribune.com/uniontrib/20050426/news_1n26russia.html, 2016-08-11.

energetikos srityje ekspertai nustatė, kad 1991–2006 metais tokios politikos objektais Lietuva buvo 17 kartų, Gruzija 12, Baltarusija 8, Ukraina 5, Moldova 3, Estija ir Latvija po 2, Armėnija 1³³. Šioms valstybėms taikytos prievartos politikos būdai: tiekimo nutraukimas – 38 atvejai, prievartinės kainos politikos – 11, sabotažo – 4, grasinimai be veiksmų – 2 atvejai³⁴, o jos vykdytojai: *Gazprom* – 16 atvejų, *Transneft/Lukoil* – 12, *Itera* – 9, kiti – 14³⁵. Tyrimo išvadose autoriai teigia, kad keitėsi Rusijos energetinio poveikio priemonių stilius. 1990 metų pradžioje prievarta buvo matoma, tačiau vėliau ji buvo maskuojama. Rusijos energetikos politika buvo nulemta strateginių ambicijų ir geopolitinių tikslų³⁶.

2006 m. Rusija nutraukė naftos tiekimą Lietuvai *Družba* naftotiekiu. Keistas sutapimas, bet būtent 2006-aisiais, kai Rusijos valdžia sustabdė bendrovės *Yukos* veiklą ir keitėsi Lietuvos naftos perdirbimo įmonės vienas iš savininkų, pagrindine šios įmonės akcininke tapo Lenkijos bendrovė *PKN Orlen*. Rusijos Federacija ignoravo daugumą Lietuvos Vyriausybės ir ES vadovų prašymų atstatyti naftos tiekimą *Družba* naftotiekiu ir net Lenkijos įmonės siūlomą finansinę pagalbą. Naftos transportavimas *Družba* naftotiekiu neatstatytas ligi šiolei, o žaliavinės nafta iš Rusijos tiekiama Lietuvos naftos perdirbimo įmonei Baltijos jūra laivais – tai yra ir brangiau, ir pavojingiau aplinkosauginiu požiūriu.

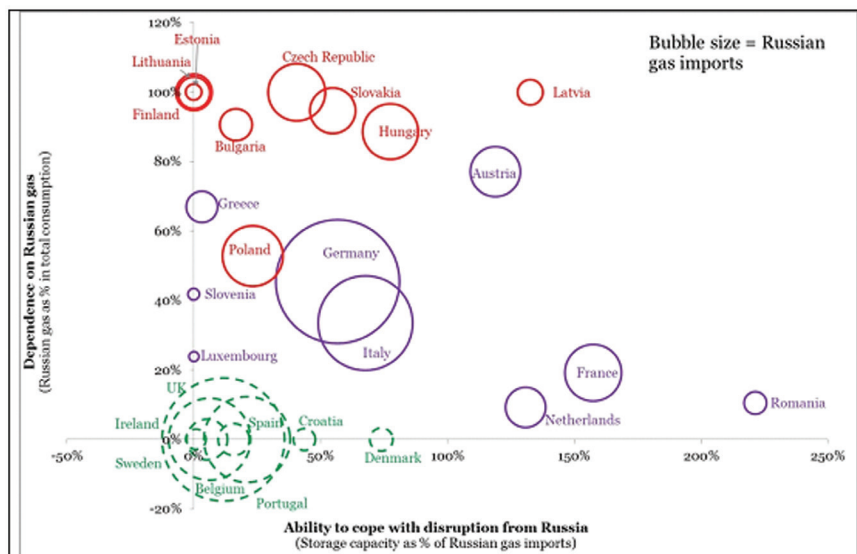
5 pav. pateikta Europos priklausomybės nuo Rusijos dujų diagrama (2014 m.). Lietuva pavaizduota vertikaliajoje ašyje ties 100 proc. riba. Tai reiškia, kad Lietuvos priklausomybė nuo Rusijos dujų yra šimtaprocentinė, o gebėjimas susidoroti su gamtinių dujų tiekimo nutraukimu lygus nuliui. Atsižvelgiant į tai, kad sustabdžius Ignalinos AE Lietuva tapo priklausoma nuo vieno pagrindinio gamtinių dujų išteklių, dujų tiekimo nutraukimo rizikos vertintinos kaip kritinės ir net egzistencinės svarbos.

³³ Hendskog J., Larsson R. (2007), *Russian Leverage on the CIS and Baltic States*, Stokholmas: FOI, p. 50.

³⁴ Ten pat, p. 46.

³⁵ Ten pat, p. 53.

³⁶ Ten pat, p. 59.

5 pav. Europos priklausomybė nuo Rusijos dujų, 2014³⁷

Strateginių studijų centro atliktoje studijoje valstybės ekonominio saugumo tema³⁸ teigiama, kad

energetikos sektorius iš visų kitų valstybės sektorių išsiskiria tuo, kad jame egzistuoja didelis „slenksčio efekto“³⁹ potencialas. „Slenksčio efektas“ parodo valstybės tarpsektorinį pažeidžiamumą – kuo labiau integruoti (susiję priklausomybės ryšiais) atskiri valstybės sektoriai, tuo energetinių išteklių tiekimo nutraukimas gali sukelti didesnę žalą valstybei apskritai. Tai gi sutrikus energetinių išteklių tiekimui, neigiamos pasekmės sukeltos ne tik energetikos, bet didesniu ar mažesniu mastu ir visiems kitiems valstybės sektoriams. Šiuo atveju energetinis saugumas yra tiesiogiai susijęs su kariniu, politiniu, socialiniu, ekonominiu, ekologiniu, komunikaciniu-informaciniu ir kitais valstybės saugumo sektoriais. Taigi galima teigti, kad kilus grėsmėms energetiniam saugumui, grėsmės persikelia ir į kitus valstybės saugumo lygmenis⁴⁰. Atsižvelgiant į grėsmių energetiniam saugumui sklaidos potencialą, galima teigti, kad tik užtikrinus energetinį saugumą, gali būti užtikrintas ekonominis ir nacionalinis valstybės saugumas⁴¹.

³⁷ European Council of Foreign Relations (2014), *Europe's vulnerability on Russian gas*, http://www.ecfr.eu/article/commentary_europes_vulnerability_on_russian_gas, 2016-08-11.

³⁸ Strateginių studijų centras (2009), *Valstybės ekonominio saugumo sistema – tarptautinė praktika bei jos taikymas Lietuvoje*, Vilnius.

³⁹ „Slenksčio efektas“ (angl. *threshold effect*) – ekonominė charakteristika, nurodanti konkretaus ekonomikos sektoriaus susietumą su kitais ekonomikos sektoriais. Energetikos sektoriaus „slenksčio efektas“ yra pateikiamas kaip chrestomatinis didelio „slenksčio efekto“ pavyzdys, nes dėl glaudžių energetikos sektoriaus sąsajų su kitais valstybės sektoriais nestabilumai ar kliūtys energetikos sektoriuje sukelia nestabilumą kituose sektoriuose. Pavyzdžiui, padidėjus energetinių išteklių kainoms, simetriškai padidėja kainos ir kitose srityse, pavyzdžiui, transporto, paslaugų ir kituose sektoriuose.

⁴⁰ Strateginių studijų centras, *Valstybės ekonominio saugumo sistema – tarptautinė praktika bei jos taikymas Lietuvoje*, Vilnius 2009, p. 123.

⁴¹ Ten pat, p. 124.

2006 m. sausio 1 d. Rusija nutraukė gamtinių dujų tiekimą Ukrainai. Buvo žiema, todėl padariniai buvo rimti, ir ne tik Ukrainai, bet ir nuo dujų tranzito per Ukrainą priklausomoms valstybėms: Slovakijai, Vengrijai, Rumunijai ir iš dalies Lenkijai. Rimti padariniai grėsė ir Vakarų Europos valstybėms, o Rusijai – netekimas pajamų ir galimos sankcijos. Norėdama išspręsti gamtinių dujų tranzito į Vakarų Europą problemą, Rusijos Federacija nusprendė „apeiti“ Centrinę ir Rytų Europą ir inicijavo du naujus projektus: *NordStream 1* ir 2 šiaurėje per Baltijos jūrą bei *SouthStream* arba *TurkStream* pietuose per Juodąją jūrą. Tokiu būdu Rusija užsitikrins ne tik sklandų gamtinių dujų tiekimą Vakarų Europai ir pajamas į biudžetą, bet ir sukurs galimybę nutraukti dujų tiekimą Vidurio ir Rytų Europai, įskaitant Baltijos šalis ir Lietuvą. Atsiarstų galimybė piktnaudžiauti, manipuliuoti ir įgyvendinti Rusijos mėgstamą politiką „skaldyk ir valdyk“.

Rusijos prievartos politikos vykdytojais Švedijos Gynybos tyrimų agentūros ekspertai Hedenskogas ir Larssonas įvardijo energetikos įmones *Gazprom*, *Transneft/Lukoil*, *Itera*⁴². *Gazprom* 2004–2014 metais buvo AB Lietuvos dujos viena iš akcininkų: *E.ON Ruhrgas Int GmbH* 38,9 %, *Gazprom* 37,1 %, Lietuvos valstybė 17,7 %, kiti 6,3 %. Atitinkamai, AB Lietuvos dujos valdyboje po du atstovus turėjo Vokietijos ir Rusijos įmonių atstovai ir vieną Lietuvą. Tuo metu šioje įmonėje buvo integruotos visos veiklos: tiekimas, perdavimas ir skirstymas, taigi valdyba sprendimus priimdavo visais šiais klausimais. *Gazprom* atstovo dalyvavimas AB Lietuvos dujos valdyme sukūrė vertikaliai integruotą monopoliją. Valerijus Golubevas⁴³ buvo *Gazprom* valdymo komiteto narys, vicepirmininkas ir AB Lietuvos dujos valdybos narys, taip pat ir pirmininkas. Derėtis dėl gamtinių dujų kainos AB Lietuvos dujos atstovai važiuodavo į Maskvą. *Gazprom*, neišvengiamai dalyvaujant ir Golubevui, pasiūlydavo Lietuvai kainą, kurią Lietuvos derybininkai teikdavo AB Lietuvos dujos valdybai tvirtinti. Tada tas pats Golubevas atskrisdavo į Vilnių ir spęsdavo dėl jam pavaldžių kolegų Maskvoje pasiūlytos kainos. Golubevas, būdamas AB Lietuvos dujos valdybos nariu ar pirmininku, gamtines dujas nupirkdavo iš Golubevo, kaip *Gazprom* valdymo komiteto vicepirmininko arba, kitaip tariant, pats iš savęs. Galiausiai *Gazprom* taikoma gamtinių dujų kaina buvo viena aukščiausių Europoje⁴⁴. Kadangi AB Lietuvos dujos valdė ir magistralinius dujotiekus, įmonės valdyba spęsdavo ir dėl Lietuvos perdavimo sistemos plėtros ir tarptautinių jungčių tiesimo, pvz., su Lenkija. Tačiau ar Golubevo atstovauja-

⁴² Henskogas J., Larsson R. (2007), *Russian Leverage on the CIS and Baltic States*, Stokholmas: FOI, p. 53.

⁴³ OAO Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/management/board/golubev/>, 2016 08 12.

⁴⁴ Godzimirski J., Vilpišauskas R., Švedas R. (2015), *Energy Security in the Baltic Sea Region: regional coordination and management of interdependencies*, Vilnius: VUL, 30 p.

mam *Gazprom* reikalingos alternatyvos? Natūralu, kad monopoliniam tiekėjui naudingiausia turėti izoliuotą rinką. Faktas, kad Golubevas 1979–1991 metais dirbo SSRS KGB⁴⁵, liudija apie jo ryšį su Kremliumi ir sukuria prielaidą, kad šalia ekonominių buvo siekiama ir geopolitinių tikslų. *Gazprom* tuo metu buvo gamtinių dujų tiekėja ir *E.ON Ruhrgas Int GmbH*, tad pastarosios atstovams AB Lietuvos dujos valdyboje konfliktuoti su kito didžiojo akcininko pasiuntiniais dėl mažytės Lietuvos interesų nebuvo naudinga. Taigi *Gazprom* turėjo galimybę ir prieš Vokietijos akcininkus pasinaudoti dominuojančia padėtimi.

JAV analitikė Zeyno Baran teigia, kad „energetinė priklausomybė sustiprina Maskvos politinę ir ekonominę įtaką importuojančioms šalims.“⁴⁶ Maskva nesigėdija pasinaudoti SSRS laikais sukurta energetikos infrastruktūra kaip galingu kontrolės instrumentu. Šiuos svertus Rusija naudojo dviem tikslais: pajamoms didinti ir demokratizacijai ir liberalizacijai slopinti⁴⁷. Energetinis saugumas tiesiogiai susijęs su ekonominiu ir nacionaliniu saugumu.

Kalbant apie Lietuvos priklausomybę nuo gamtinių dujų kaip vieno pagrindinio energijos išteklių, tiekiamo vienu keliu, negalima nepaminėti Karaliaučiaus faktoriaus. Karaliaučius – tai Rusijos Federacijos teritorija geografiškai atskirta nuo pagrindinės Rusijos dalies, esanti ant Baltijos jūros kranto ir apsupta Lenkijos ir Lietuvos. Dėl šios priežasties energijos tiekimas Karaliaučiu vykdomas tranzitu per Baltarusiją ir Lietuvą (žiūrėti 2 pav. ir 3 pav.). Itin svarbus gamtinių dujų tiekimas, iš kurių gaminama šiluma ir elektros energija. Taigi Karaliaučius taip pat yra savotiška energetinė sala, tiesiogiai priklausanti nuo tranzito per Baltarusiją ir Lietuvą. Atsižvelgiant į šią aplinkybę, galima būtų teigti, kad Karaliaučius tampa rimtu svertu Lietuvai derybose su Rusijos Federacija dėl gamtinių dujų tiekimo. Taip Lietuva turi realias galimybes reguliuoti, o norėdama, ir sustabdyti gamtinių dujų tiekimą į geografiškai atskirtą Rusijos Federacijos teritoriją. Tačiau tai būtų destruktivu, sukurtų konfliktą ir tikrai nėra tas kelias, kuriuo turėtų eiti XXI amžiaus tarptautinė bendruomenė.

3.8. Mobilizacija

Pagal Buzan, mobilizacija tai ypatingos pastangos ar įgaliojimai egzistencinėms grėsmėms spręsti. Lietuvos mastu tokia pastanga laikytinas 2008 m. vasario mėn. LR Vyriausybės Komisijos energijos tiekimo saugumo po 2009 m.,

⁴⁵ OAO Gazprom, <http://www.gazprom.com/about/management/board/golubev/> 2016 08 12.

⁴⁶ Baran Z. (2007), „Central and Eastern Europe: Assessing the Democratic Transition“, *Committee of Foreign Affairs, House of Representatives*, Washington: US Government Printing Office, Nr. 110-102.

⁴⁷ Ten pat.

t. y. Ignalinos AE sustabdymo, problemoms nagrinėti sudarymas o jos vadovu buvo paskirtas buvęs LR Ministras Pirmininkas Aleksandras Abišala⁴⁸. Tiriamuoju laikotarpiu tokio pobūdžio komisija buvo vienintelė, todėl laikytina išskirtine. 2009 m. sausio mėn. Lietuvoje buvo įsteigta Energetikos ministerija (energetikos funkcijas atskiriant nuo Ūkio ministerijos), taip parodant, kad energetikos sektoriui skiriamas ypatingas dėmesys, o 2012 m. patvirtinta LR Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija⁴⁹. ES lygiu 2008 m. pabaigoje Europos Komisija inicijavo Baltijos energetikos rinkos jungčių planą. Tai pirmoji ir beprecedentė ES regioninės energetikos politikos iniciatyva, kurios vienas iš pagrindinių tikslų – panaikinti Baltijos šalių izoliaciją. Įvardyti faktai liudija aiškią pastangų mobilizaciją Lietuvos ir ES mastu.

3.9. Išvados

Apibendrinant atliktą Lietuvos kaip energetinės salos požymių analizę, galima daryti išvadą, kad 1990–2013 metų tiriamasis laikotarpis skirtinas į dvi dalis: 1990–2009 metus, kai priklausomybė nuo vieno energijos ištekliaus ir vieno tiekimo kelio nebuvo stipri, ir 2010–2013 metus, kai galutinai sustabdžius Ignalinos AE, Lietuvos atvejis atitiko visus aukščiau įvardintus ekonominius-techninius ir politinius energetinės salos kriterijus.

4. Kaip išspręsti energetinės salos problemą?

2010 m. Lietuva tapo energetine sala, o 2015 m. išsprendė šią problemą. Kaip pavyko tai padaryti? Išskirtini šie pagrindiniai veiksniai:

- pademonstruota politinė valia;
- sukurti alternatyvūs gamtinių dujų ir elektros tiekimo keliai;
- pradėjo veikti elektros ir dujų rinka;
- nacionalinių interesų gynimas teisinėmis priemonėmis;
- panaudoti vietiniai ištekliai;
- regioninis bendradarbiavimas.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2008), *Sudaryta komisija energijos tiekimo saugumo po 2009 m. problemoms nagrinėti*, <https://lrv.lt/lt/naujienos/sudaryta-komisija-energijos-tiekimo-saugumo-po-2009-m-problemoms-nagrineti>, 2016 08 02.

Delfi (2008), „A. Abišala vadovaus Energetinio saugumo komisijai“, <http://www.delfi.lt/verslas/energetika/aabisala-vadovaus-energetinio-saugumo-komisijai.d?id=16107212>, 2016 08 02.

⁴⁹ LR Seimas (2012), *Nutarimas dėl Nacionalinės energetinės nepriklausomybės strategijos patvirtinimo*, Vilnius: Nr. XI-2133.

4.1. Politinė valia

1990 m. Lietuva atkūrė nepriklausomybę. Jauna demokratija vis dar išgyveno vidines politines kovas. Po 50 metų diktatūros ir reikalauto nuolankumo dalis Lietuvos politikų ir valstybės tarnautojų vis dar negalėjo pasipriešinti SSRS teisių perėmėjai Rusijai, ypač po 1992 m. LR Seimo rinkimų, kai parlamentinę daugumą sudarė Lietuvos demokratinė darbo partija (įsteigta 1990 m. gruodžio 8 d. Lietuvos komunistų partijos pagrindu). Daugeliu valstybės valdymo klausimų buvo sunku rasti politinį sutarimą. Energetikos sektoriuje, kitaip nei kituose, buvo vis dar labai stipri Rusijos įtaka, veikė finansiniai interesai. Neišvengta ir klaidų. *Gazpromo* įtaką strateginės svarbos įmonei AB *Lietuvos dujos* ir vertikalią monopoliją Lietuva sukūrė pati, 2004 m. pardavusi 37 % akcijų. Pagrindinis oficialus tokio sprendimo argumentas – užtikrinti gamtinių dujų tiekimą Lietuvai, tačiau savo vaidmenį atliko ir per pusę amžiaus išsiskynijęs pavaldumo santykis su SSRS sostine. Analogiška padėtis buvo ir Latvijoje ir Estijoje: *Gazprom* tapo viena didžiausių akcininkų ir kitų Baltijos šalių pagrindinėse dujų įmonėse ir tai liudijo vis dar labai stiprią Rusijos įtaką.

Tačiau energetinės salos krizė ir iš jos kylančios grėsmės lėmė mobilizaciją. 2012 m. Lietuva patvirtino Nacionalinę energetinės nepriklausomybės strategiją⁵⁰, kurioje konstatuojama, kad „iki 2020 metų valstybės prioritetas – energetinė nepriklausomybė, užtikrinanti galimybę laisvai pasirinkti energijos šaltinių rūšį ir jų tiekimo šaltinius“⁵¹. Energetinė nepriklausomybė – tai galimybė laisvai pasirinkti. Strategijoje taip pat buvo įvardytos pagrindinės priemonės⁵², kuriomis buvo ketinama pasiekti svarbiausią Lietuvos energetinės nepriklausomybės tikslą – „pereiti į visiškai kitą geopolitinę ir vertybinę erdvę, grindžiamą rinkos santykiais ir konkurencija“⁵³.

Politinės valios mobilizacija nebuvo lengvas ir nuosaikus procesas. Dau-

⁵⁰ LR Seimas (2012), *Nutarimas dėl Nacionalinės energetinės nepriklausomybės strategijos patvirtinimo*, Vilnius: Nr. XI-2133.

⁵¹ Ten pat, 27 punktas.

⁵² Ten pat, 33 punktas:

„1) gamtinių dujų sektoriuje: alternatyvių tiekimo šaltinių ir tiekimo būdo (suskystintų gamtinių dujų terminalas) bei tiekimo saugumo (vidinio dujų perdavimo tinklo vamzdynais stiprinimas) užtikrinimas; 2) elektros energetikos sektoriuje: konkurencingų vidinių elektros gamybos pajėgumų (regioninė branduolinė (atominė) elektrinė Visagine) sukūrimas, elektros jungtys su Švedija (*NordBalt*) ir Lenkija (*LitPol Link 1*, *LitPol Link 2*), veikianti regioninė elektros energijos rinka, susijungimas su ENTSO-E kontinentinės Europos elektros tinklais darbui sinchroniniu režimu bei didėjanti ekonominiu ir techniniu požiūriu naudingiausia energijos iš atsinaujinančių energijos išteklių gamyba; 3) rinkos santykiams energetikoje sukurti: energetikos (elektros energetikos, gamtinių dujų ir šilumos sektorių) pertvarka pagal Trečiojo ES energetikos paketo nuostatas.“

⁵³ Ten pat, 33 punktas.

gumą įvardytų priemonių pavyko įgyvendinti, tačiau dalis vis dar vykdoma, o naujos atominės elektrinės ateitis nežinoma, nes projektas buvo politizuotas⁵⁴ – tapo vidaus politinių kovų įrankiu ir Rusijos sukurtos dirbtinės konkurencijos dėl pradėtų statyti naujų atominių elektrinių Karaliaučiuje ir Baltarusijoje įkaitu. Pasak energetikos ekonomikos eksperto Alhaji, „nėra didesnės žalos energetiniam saugumui nei jo politizavimas“⁵⁵. Lietuvos energetikos sektoriaus politizavimas galėtų būti atskiro tyrimo objektas.

4.2. Alternatyvūs energijos tiekimo keliai

Alternatyvūs tiekimo keliai – matyt, pirmoji mintis, kuri apłanko mąstant apie tai, kaip išspręsti energetinės salos problemą.

2 pav. parodyta, kaip atrodė Lietuvos ir kitų Baltijos šalių gamtinių dujų sektorius 1990–2013 metais, o 6 pav. – kaip jis pasikeitė 2014–2015 m. 2014 m. pabaigoje pradėjo veikti Suskystintųjų gamtinių dujų (SGD) terminalas Klaipėdoje, kurio pajėgumai apie 4 mlrd. m³ per metus, o 2015-aisiais buvo baigtas stiprinti Lietuvos gamtinių dujų perdavimo sistemos pralaidumas, užtikrinantis viso SGD terminalo dujų kiekio transportavimą ir tokiu būdu patenkinantis daugiau kaip 80 % Baltijos šalių paklausos⁵⁶. Tai panaikino galiojusią *Gazpomo* tiekimo monopoliją ir galimybes grasinti gamtinių dujų tiekimo nutraukimu, Baltijos šalis aplenkiant per Baltijos jūrą nutiestu *Nord Stream* dujotiekiu. SGD terminalas Klaipėdoje įgavo regioninės svarbos statusą. 2022 metais pradėsianti veikti Lietuvos ir Lenkijos dujų jungtis GIPL (2,4 mlrd. m³ per metus su galimybe padidinti iki 4,1 mlrd. m³ per metus) sukurs dar vieną alternatyvų tiekimo kelią, sujungs Baltijos ir Vidurio Europos dujų sistemas ir išplės SGD terminalo Klaipėdoje panaudojimo galimybes. Iki 2021 m. planuojama padidinti Lietuvos ir Latvijos dujų jungties pajėgumus. Planuojama, kad Estijos ir Suomijos dujų jungtis *Balticconnector* (2 mlrd. m³ per metus) bus pastatyta 2020 m.

⁵⁴ Švedas, R., Vilpišauskas R. (2015), „Kodėl Visagino atominės elektrinės projektas patyrė politinę nesėkmę?“, Nakrošis V., Barcevičius E., Vilpišauskas R. red., *Kada reformos virsta pokyčiais?*, Vilnius: VUL.

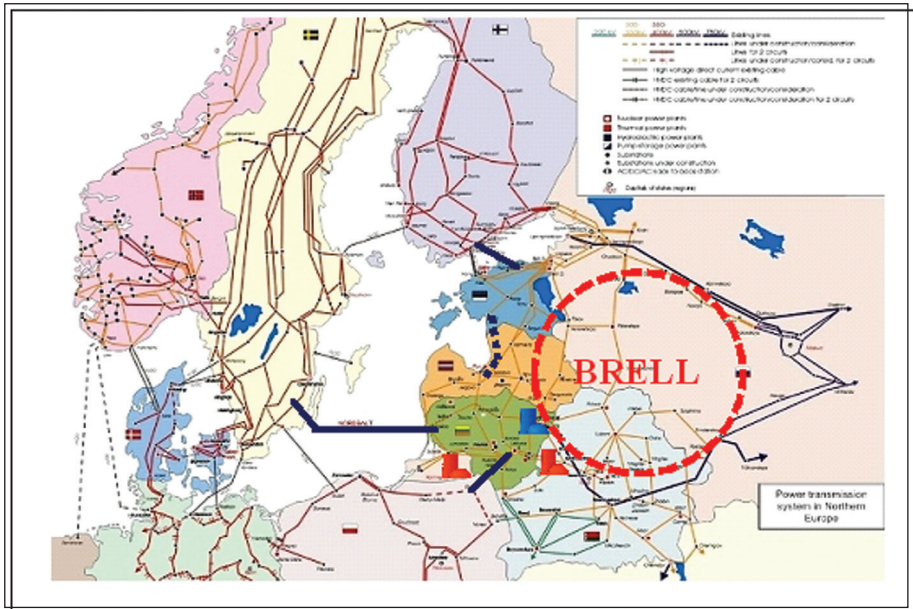
⁵⁵ Alhaji A. F., „What Is Energy Security?“, *Energy Politics*, Issue IV, 2008, p. 68.

⁵⁶ Bilys S. (2015), *Baltijos dujų rinka: liberalizacija ir integracija*, http://www.lsta.lt/files/seminarai/Mokslas%20Akademijos%20seminarai/2015-06-25/2015_06_25_AG_Seminaras_Energetikos_Strategija.pdf, 2016 08 15.

6 pav. Baltijos šalių gamtinių dujų perdavimo sistema 2014–2015

7 pav. pavaizduota Lietuvos ir kitų Baltijos šalių elektros jungčių plėtra. Pirmiausia, šalia veikiančios *Estlink 1* (350 MW) elektros jungties, 2014 m. buvo nutiesta antroji Estijos ir Suomijos jungtis *Estlink 2* (650 MW). Vėliau 2015 m. pradėjo veikti dar dvi tarptautinės jungtys: Lietuvos ir Švedijos *Nord-Balt* (700 MW) ir Lietuvos ir Lenkijos *LitPolLink* (500 MW pirmas etapas). Baltijos šalių naujos elektros jungtys su Suomija, Švedija ir Lenkija iš esmės pakeitė padėtį geoenergetiniame Baltijos jūros regiono žemėlapyje, visų pirma, panaikindamos Lietuvos, Latvijos ir Estijos priklausomybę nuo vieno tiekėjo. Tiesa, BRELL sutartis vis dar galioja, todėl ilgalaikis Baltijos šalių tikslas yra sinchronizuoti savo sistemas su žemyninės Europos elektros sistema ENTSO-E. Iki 2020 m. bus pastatyta trečioji Latvijos ir Estijos elektros jungtis (500/600 MW), labai sustiprinsianti pralaidumą, išspręsianti Latvijos ir Estijos „butelio kaklelio“ problemą ir dar labiau sustiprinsianti bendrą Baltijos šalių elektros rinką.

7 pav. Šiaurės Europos elektros perdavimo sistema 2014–2015⁵⁷

4.3. Elektros ir dujų rinka

Ankstesniuose skyriuose buvo minėta⁵⁸, kad nepaisant sukurtos teisinės bazės, gamtinių dujų rinka Lietuvoje, kaip ir kitose Baltijos šalyse, neveikė. Priežastis – alternatyvių energijos tiekimo kelių nebuvimas ir vertikalios *Gazprom* monopolijos dominavimas. Tais pačiais 2014-aisiais metais, kai pradėjo veikti Klaipėdos SGD terminalas, Lietuva galutinai įgyvendino ES III energetikos teisės aktų paketą. Šis faktas laikytinas itin reikšmingu tiek teisine, tiek simboline prasme. Būdamą maža, priklausoma ir pažeidžiama Lietuva pirmoji iš buvusios SSRS valstybė, kuri sugebėjo suardyti vertikalią Rusijos valdžios kontroliuojamos dujų milžinės *Gazprom* monopoliją savo šalyje (žiūrėti 3 lentelę).

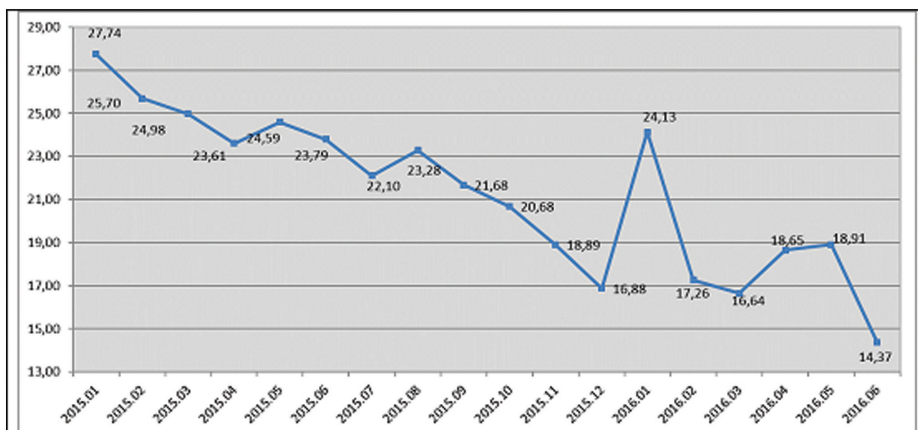
⁵⁷ Žemėlapis: Augstsprieguma tiksls AS. Paaiškinimai: autoriaus.

⁵⁸ Žiūrėti šio straipsnio skyrių „Ribota energijos rinka arba visiškai jos nebuvimas“.

3 lentelė. ES III energetikos paketo įgyvendinimas dujų sektoriuje

AB Lietuvos dujos (tiekimas, perdavimas, skirstymas)		
2012	<i>E.ON Ruhrgas Int GmbH</i>	38,9 %
	<i>ОАО Gazprom</i>	37,1 %
	Energetikos ministerija	17,7 %
	Kiti	6,3 %
ES III Energetikos paketas	2012-05-31 AB <i>Lietuvos dujos</i> pateikė atskyrimo planą	
	2013-08-01 pradėjo veiklą AB <i>Amber Grid</i>	
	2014-10-31 galutinai įgyvendintas atskyrimo planas	
2014	Įvykdyta	
	AB <i>Lietuvos dujos</i> (tiekimas)	
	<i>AB Lietuvos energija</i>	100 %
	AB <i>Amber Grid</i> (perdavimas)	
	EPSO-G	96,98 %
	Kiti	3,42 %
	AB <i>Lietuvos dujos</i> (skirstymas)	
	<i>AB Lietuvos energija</i>	96,6 %
Kiti	3,4 %	

Nuo 2015 m. gamtinės dujos tiekiamos į Lietuvą magistraliniais dujų tiekiais iš Rusijos per Baltarusiją ir per SGD terminalą Klaipėdos jūrų uoste, Lietuvoje veikia dvi gamtinių dujų biržos: *GET Baltic* ir *Baltpool*, o *Gazprom* dalyvauja skaidrioje konkurencinėje kovoje kartu su kitais tiekėjais. Lietuvai tiekiamų gamtinių dujų kaina reikšmingai krito žemyn (žiūrėti 8 pav.).

8 pav. VKEKK: Į Lietuvos gamtinių dujų tiekimo rinką tiekiamų gamtinių dujų vidutinė svertinė importo kaina, Eur/MWh

Elektros sektoriuje visa reikiama teisinė bazė buvo jau priimta, elektros birža įsteigta, integracijai į Šiaurės šalių elektros biržą pasirengta – trūko tik elektros jungčių⁵⁹. Todėl nuo 2015 m. pradėjus veikti elektros jungtims su Švedija (*NodBalt*) ir Lenkija (*LitPolLink*) Lietuvos elektros rinka, kaip bendros Šiaurės šalių rinkos *Nord Pool*⁶⁰ dalyvė, įgavo naują praktinį ir kokybinį statusą.

4.4. Teisinės priemonės

Nepaisant to, kad teisiniai ginčai būna labai sudėtingi, brangiai kainuojantys ir ilgai užtrunka, valstybės interesų gynimas teisinėmis priemonėmis laikytinas ir politiškai svarbiu veiksniu. Kreipimaisi į tarptautinius arbitražus ar kitas ginčų nagrinėjimo institucijas demonstruoja nesitaikstymą ir kovą, nepriklausomai nuo to kokia bebūtų teismo ginčo baigtis. Piktnaudžiaujančio dominuojančia padėtimi energijos tiekėjo veiksmų nekvestionavimas liudija esant ne tik energetinio ar ekonominio, bet ir politinio dominavimo.

2012 m. spalio 3 d. Lietuva pateikė ieškinį *Gazpromui* Stokholmo arbitraže. Lietuvos atstovai teigė, kad „pagal viešas privatizavimo sąlygas ir 2004 m. AB Lietuvos dujų privatizavimo sutartį, *Gazpromas* įsipareigojo tiekti gamtines dujas į Lietuvą teisingomis kainomis ir pagal dujų kainų formulę tuo metu galiojusioje dujų tiekimo sutartyje, sudarytoje AB Lietuvos dujos ir *Gazpromas*“.⁶¹ Tačiau „laikotarpiu nuo 2004 m. iki 2012 m. *Gazpromas* teikiamų dujų kaina žymiai padidėjo dėl dujų kainos formulės pakeitimų, kurie buvo pažeidžiant privatizavimo sutarties sąlygas“, dėl to buvo permokėta 1,44 milijardo eurų (5 milijardų litų) už *Gazpromas* dujas⁶². 2016 m. birželio 22 d. „paskelbtame sprendime arbitražas teigia, kad *Gazpromas*, tiekdamas dujas Lietuvai ir valdydamas „Lietuvos dujų“ akcijas, turėjo interesų konfliktą.“⁶³ „Dėl sudėtingo įrodinėjimo proceso bei duomenų gausos arbitražas nesiryžo įvardyti Lietuvai padarytos žalos. Arbitražas atkreipė dėmesį, kad terminas „teisinga kaina“ yra pernelyg abstraktus, kad būtų galima įvertinti galimą žalą.“⁶⁴ Lietuvos ieškinyje prieš *Gazpromą* patenkintas nebuvo, arbitražo išlaidos abiem pusėms buvo pa-

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ www.nordpoolspot.com.

⁶¹ LR energetikos ministerija (2012), <http://enmin.lrv.lt/lt/naujienos/lietuva-inicijuoja-ieskini-pries-gazprom-stokholmo-arbitraze>, 2016 08 20.

⁶² Ten pat.

⁶³ LR energetikos ministerija (2016), <http://enmin.lrv.lt/lt/naujienos/arbitrazas-padejo-taska-lietuvos-gince-su-gazprom>, 2016 08 20.

⁶⁴ Ten pat.

dalintos po lygiai⁶⁵. Anot LR Energetikos ministro Roko Masiulio, „Arbitražas vainikavo ilgą ir sunkią kovą su Rusijos milžinu. Išvados patvirtino, kad ėjome teisingu keliu: *Gazprom* turėjo interesų konfliktą, kurio nebeliko, kai įgyvendinome ES Trečiąjį energetikos paketą. Be to, dar nesibaigus arbitražo teismui mes jau buvome pasiekę pergalę. Juk būtent tada, kai mūsų valstybė pradėjo teisinius procesus prieš *Gazpromą* bei pasistatė suskystintųjų gamtinių dujų terminalą, pasiekti pirmieji laimėjimai: *Gazprom* buvo priverstas sumažinti dujų kainą, todėl vartotojai iškart sutaupė po daugiau nei 100 mln. eurų per metus“⁶⁶.

2011 m. sausio 25 d. Lietuva kreipėsi į Europos Komisiją, teikdama, kad *Gazprom* piktnaudžiauja dominuojančia padėtimi ir prašydama tai užkardyti⁶⁷.

2012 m. rugpjūčio 31 d. Europos Komisija pradėjo oficialią procedūrą prieš *Gazpromą* dėl galimo piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi rinkoje, o 2015 m. balandžio 22 d. *Gazpromui* buvo įteiktas oficialus prieštaravimo pareiškimas⁶⁸. Preliminariose pareiškimo išvadose konstatuojama, kad *Gazprom* yra dominuojanti dujų tiekėja daugelyje Vidurio ir Rytų Europos šalių ir kad *Gazprom* kliudo konkurencijai aštuonių valstybių narių (Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Vengrijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos ir Slovakijos) dujų tiekimo rinkose.⁶⁹ Anot Komisijos, „*Gazprom* taiko bendrą piktnaudžiavimo strategiją tose dujų tiekimo rinkose“: (1) nustatydamas teritorinius apribojimus, (2) vykdydamas nesąžiningą kainodaros politiką, (3) reikalaujama didmeniniams klientams prisiimti nesusijusius išpareigojimus dėl dujų perdavimo infrastruktūros⁷⁰. Šis Europos Komisijos procesas dar nėra pabaigtas.

Reikėtų sutikti su tuomečio Lietuvos energetikos ministro Arvydo Sekmoko nuomone, kad Lietuvos iniciatyva nuolat keliami klausimai dėl nesąžiningos *Gazprom* veiklos neabejotinai paskatino Europos Komisijos tyrimo inicijavimą⁷¹. Skirtingai nei Stokholme, Briuselyje Lietuva savo interesus gina ne viena, o su visos Europos Sąjungos pagalba.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat.

⁶⁷ LR energetikos ministerija (2012), <http://enmin.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvas-nuolat-kelti-klausimai-del-gazprom-virto-ek-tyrimu>, 2016 08 20.

⁶⁸ European Commission (2015), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4828_lt.htm, 2016 08 20.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ LR energetikos ministerija (2012), <http://enmin.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvas-nuolat-kelti-klausimai-del-gazprom-virto-ek-tyrimu>, 2016 08 20.

4.5. Vietiniai ištekliai

Vietiniai ir atsinaujinantys energijos ištekliai, energijos efektyvumas ir taupymas gali svariai prisidėti užtikrinant energijos tiekimo saugumą, tačiau reikalinga tinkama teisinė bazė, investicijos ir laikas.

2015 m. buvo reikšmingi Lietuvai ne tik alternatyvių energijos teikimo kelių, bet ir atsinaujinančių energijos išteklių srityje. Pagal ES direktyvas Lietuva įsipareigojo, kad 2020 m. atsinaujinantys ištekliai galutiniame šalies balanse sudarys 23 %, tačiau 2015 m. šis rodiklis sudarė net 25 %⁷². Svarbų vaidmenį šioje srityje atliko biokuras būtent 2015 m. Lietuvos šildymo sektoriuje sudaręs daugiau nei 50 % naudojamo kuro, gamtinių dujų dalį sumažindamas nuo 63 % 2013 m. iki 48 % 2015 m. Taigi 2015 m. taip pat laikytini lūžio metais biokuro konkurencinėje kovoje su gamtinėmis dujomis šilumos sektoriuje. Planuojama, kad 2021 m. biokuro dalis centralizuoto šilumos gamybos sektoriuje sudarys apie 70 %⁷³.

Pasiekimais energijos vartojimo efektyvumo ir taupymo srityse Lietuva pasigirti, deja, negali. Lietuvos energijos intensyvumas vis dar 1,66 karto didesnis nei ES vidurkis, o pastarąjį planuojama pasiekti tik 2030 metais.⁷⁴

Iškastinių energijos išteklių Lietuva, praktiškai, neturi, tačiau naujos technologijos išplėtė Lietuvos galimybes ir šioje srityje. „Remiantis JAV Energetikos informacijos agentūros preliminariais skaičiavimais, skalūnų dujų ištekliai Lietuvoje gali siekti apie 481 mlrd. m³, iš kurių techniškai išgauti pavyktų apie 25 %, t. y. daugiau nei 100 mlrd. m³. Tokio dujų kiekio Lietuvos poreikiams pagal dabartinį dujų suvartojimą pakaktų 30–40 metų. Lietuvos geologų preliminariais skaičiavimais, Vakarų Lietuvoje žemės gelmėse esantys skalūnų dujų ištekliai siekia 585 mlrd. m³, iš kurių techniškai būtų galima išgauti 10–15 % (60–90 mlrd. m³).“⁷⁵ 2012 m. birželio mėn. buvo paskelbtas atviras tarptautinis konkursas skalūnų dujų paieškai ir gavybai, kurį laimėjo žinoma JAV bendrovė *Chevron*⁷⁶. Tačiau pradėti skalūnų dujų išgavimo Lietuvai nepavyko, kadangi tam nepritarė vietinė bendruomenė, o centrinei valdžiai nepavyko su ja rasti bendros kalbos, taip pat nebuvo tinkama ir Lietuvos teisinė bazė. Skalūnų dujų tema buvo politizuota, o įmonė *Chevron* 2013 m. spalio mėn. pranešė pasitraukianti iš konkurso.

⁷² Masiulis R., LR energetikos ministras (2016), *Lietuvos energetikos konferencija*, Vilnius.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Ten pat.

⁷⁵ LR energetikos ministerija (2012), *Paskelbtas tarptautinis konkursas skalūnų dujų paieškomis ir gavybai Lietuvos teritorijoje*, <http://enmin.lrv.lt/lt/naujienos/paskelbtas-tarptautinis-konkursas-skalunu-duju-paieskomis-ir-gavybai-lietuvos-teritorijoje>, 2016 08 20.

⁷⁶ Šilutės ir Tauragės plotui Lietuvoje.

4.6. Regioninis bendradarbiavimas

Norint išspręsti energetinės salos problemą, regioninis bendradarbiavimas itin svarbus, nes reikia nutiesti alternatyvias elektros ir dujų jungtis, integruotis į kitas rinkas, perimti gerąją praktiką ir pan. Lietuvos ir Baltijos šalių atveju regioninio bendradarbiavimo partnerėmis buvo Baltijos jūros regiono valstybės, o politiniu ir teisiniu bendradarbiavimo pamatu – Baltijos energetikos rinkos jungčių planas⁷⁷.

2008 m. spalio mėn. Europos Komisijos Primininkui Barroso pripažinus, kad Baltijos šalys neturėdamos energetinių jungčių yra izoliuotos ir pažeidžiamos ir įvardijus Baltijos energetikos rinkos veiksmų plano siekį⁷⁸, iš visų Baltijos jūros ES šalių narių atstovų buvo sudaryta aukšto lygio darbo grupė tokiam planui paruošti. Per aštuonis mėnesius planas buvo paruoštas ir 2009 m. birželio 17 d. Europos Komisijos pirmininko ir visų Baltijos jūros ES valstybių vadovų pasirašytas. Šį planą sudarė du dokumentai: (1) veiksmų planas ir (2) supratimo memorandumas. Pirmajame dokumente buvo trumpai susitarta dėl darbo metodų, įvardytos konkrečios priemonės ir veiksmai, kaip turėtų būti kuriama bendra elektros ir dujų rinka, surašyti konkretūs trumpalaikiai ir ilgalaikiai elektros generavimo projektai ir elektros ir dujų jungtys, užtikrinančios bendrų rinkų veikimą. Projektai buvo įrašyti į lentelę nurodant jų pavadinimus, siekiamas įgyvendinimo datas, planuojamus biudžetus, susijusius projektus ir atsakingas įmones ar institucijas⁷⁹. Visa tai buvo paruošta visų Baltijos jūros ES šalių narių mastu. Antruoju dokumentu Veiksmų planui buvo išreikštas pritarimas ir politinė parama. Antrasis buvo ir pasirašytas⁸⁰.

Stebėtina, kad tokio sudėtingumo dokumentą aštuonios Baltijos jūros valstybės ir Europos Komisija parengė tik per aštuonis mėnesius. Nemažiau stebėtina, kad toliau jis taip pat sparčiai buvo ir įgyvendinamas. Įgyvendinimo priežiūrą vykdė ta pati Baltijos jūros ES šalių narių ir Europos Komisijos aukšto lygio grupė, kasmet ruošiamas ataskaitos⁸¹. Stebėtojos teisėmis šiame procese dalyvavo ir Norvegija.

Žemiau pateikiama su Lietuva ir kitomis Baltijos šalimis susijusių atliktų darbų ir įgyvendintų projektų chronologinė lentelė.

⁷⁷ European Commission, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/baltic-energy-market-interconnection-plan>, 2016 08 20.

⁷⁸ Barroso J.M. (2008), *Measures to strengthen security of energy supply in the EU, and in particular in the Baltic area*. Briuselis: [pranešimo tekstas viešai neskelbtas].

⁷⁹ European Commission (2009), *Baltic Energy Market Interconnection Plan*, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2009_11_25_hlg_report_170609_0.pdf, 2016 08 20.

⁸⁰ European Commission (2009), *Memorandum of Understanding on the Baltic Energy Market Interconnection Plan*, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2009_bemip_mou_signed.pdf, 2016 08 20.

⁸¹ European Commission, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/baltic-energy-market-interconnection-plan>, 2016 08 20.

**4 lentelė. Baltijos energetikos rinkos jungčių plano įgyvendinimas
siekiant integruoti Baltijos šalių energijos rinkas⁸²**

1990–1991	Estija	Latvija	Lietuva
1991–2008	Izoliuota ES energetinė sala. Vienintelė Estijos ir Suomijos elektros jungtis <i>Estlink 1</i> (350MW, 2007).		
2009	Pasirašomas Baltijos energetikos rinkos jungčių planas		
2010–2015	Bendros elektros rinkos sukūrimas ir integracija į <i>Nord Pool Spot</i> rinką. Elektros jungčių įgyvendinimas: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Estlink 2</i> (Estija ir Suomija, 650 MW, 2014); • <i>NrdBalt</i> (Lietuva ir Švedija, 700 MW, 2015); • <i>LitPolLink</i> pirmoji dalis (Lietuva ir Lenkija, 500 MW, 2015). Estija, Latvija, Lietuva: ES 3 energetikos paketo elektros sektoriuje įgyvendinimas. Lietuva: ES 3 energetikos paketo dujų sektoriuje įgyvendinimas. Vidinių elektros ir dujų sistemų sustiprinimas.		
2015–2020	<i>LitPolLink</i> antroji dalis (Lietuva ir Lenkija, 500 MW). Bendros dujų rinkos sukūrimas. Estija, Latvija: ES 3 energetikos paketo dujų sektoriuje įgyvendinimas. Lietuvos ir Lenkijos dujotiekis GIPL (planas 2019, atidėtas iki 2022). Tolesnis vidinių elektros ir dujų sistemų sustiprinimas. Elektros sistemų sinchronizacija su žemyninės Europos tinklais (UCTE).		
2015	Supratimo memorandumas dėl sustiprinto Baltijos energetikos rinkos jungčių plano.		
	Susitarimas paruošti naują veiksmų planą išplečiant jo apimtį.		

Atliktų darbų sąrašas išties išpūdingas, todėl galima daryti išvadą, kad regioninis bendradarbiavimas padeda šalims susitarti, paspartina projektų įgyvendinimą ir padeda pritraukti finansavimą.

2015 m. birželio 8 d. pasirašytas supratimo memorandumas dėl sustiprinto veiksmų plano⁸³.

Apibendrinant galima teigti, kad Baltijos energetikos rinkos jungčių planas laikytinas geriausiu ir efektyviausiu lig šiol žinomu Europos regioninės energetikos integracijos planu, atlikusiu pagrindinį vaidmenį panaikinant Baltijos šalių energetinę izoliaciją.

⁸² Godzimirski J., Vilpišauskas R., Švedas R. (2015), *Energy Security in the Baltic Sea Region: regional coordination and management of interdependencies*, Vilnius: VUL, 65 p.

⁸³ European Commission (2015), *Memorandum of Understanding on the Reinforced Baltic Energy Market Interconnection Plan*, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/ROMANAD_2016.02.08_11.32.52_5C4N2560_1.pdf, 2016 08 20.

European Commission (2015), *Baltic Energy Market Interconnection Plan*, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/BEMIP_Action_Plan_2015.pdf, 2016 08 20.

Išvados

ES energetinėmis salomis paprastai įvardijamos energetiškai izoliuotos ES teritorijos. Pripažįstama, kad buvimas energetine sala sukelia papildomų grėsmių, todėl ES mastu siekiama jas eliminuoti.

Energetinę salą galima apibūdinti ekonominiais-techniniais ir politiniais kriterijais. Kriterijų aktualumas priklauso nuo istorinių ir geografinių aplinkybių, todėl kiekvienu atveju nagrinėtinas atskirai.

Atlikus Lietuvos kaip ES energetinės salos atvejo analizę galima konstatuoti, kad 1990–2009 metais Lietuva atitiko visus kriterijus išskyrus vieną – priklausomybę nuo vieno pagrindinio energijos išteklių, kadangi iki 2010 m. vis dar veikė Ignalinos AE. Tačiau 2010–2013 metais Lietuva atitiko visus energetinės salos su visomis iš to išplaukiančiomis grėsmėmis ir galimomis pasekmėmis ekonominius-techninius ir politinius kriterijus. Lietuva priklausė nuo vieno energijos tiekėjo – Rusijos Federacijos ir vieno energijos išteklių – gamtinių dujų, kurios buvo tiekiamos vieninteliu magistraliniu dujotiekiu per Baltarusiją. Energijos vartojimas Lietuvoje didėjo, o tuometė energijos rinka vis dar buvo tik teisės aktuose ir praktiškai neveikė. Lietuvos santykiai su energijos tiekėju Rusijos Federacija buvo įtempti, grįsti priešišku, o Rusija akivaizdžiai stipresnė. Regione susiformavo aiškios subregioninės sistemos. Energijos importuotoja priklausė nuo energijos eksportuotojos, o ši dominavo ir piktnaudžiavo dominuojančia padėtimi. Sukeliamos grėsmės buvo realios. Rusijos Federacija vykdė prievartos politiką energetikos srityje, todėl tai kėlė objektyvias grėsmes ne tik energetiniam, bet ir ekonominiam ir nacionaliniam saugumui. Tokios grėsmės laikytinos kritinėmis ir netgi egzistencinėmis, nes jomis buvo siekiama geopolitinių tikslų – slopinti demokratizaciją ir rinkos sąlygų formavimą. Tai lėmė Lietuvos ir Europos Sąjungos pastangų mobilizaciją, kurių dėka Lietuvos energetinė izoliacija buvo panaikinta. Nepaisant to, įgyvendinama Astravo AE (Baltarusija) ir Baltijos AE (Karaliaučius, Rusijos Federacija) projektus Rusija vis dar siekia išlaikyti ir sukurti naujus dominavo svetus regione.

2015 m. laikytini energetinės izoliacijos panaikinimo ir energetinės salos problemos išsprendimo metais. Siekdama šio tikslo Lietuva pademonstravo politinę valią energetinio saugumo klausimą iškelddama Lietuvos ir ES politinėje darbotvarkėje ir sukūrė alternatyvius elektros ir gamtinių dujų tiekimo kelius, kurie sudarė galimybes veikti energijos rinkai. Pagrindinį vaidmenį šiame procese atliko regioninis bendradarbiavimas. Savo interesus Lietuva gynė ir visomis įmanomomis teisinėmis priemonėmis. Taip pat energijos tiekimo saugumą Lietuva siekė užsitikrinti maksimaliai panaudodama vietinius ir at-

sinaujinančius energijos išteklius, kur 2015 m. biokuro dalis šilumos gamybos sektoriuje pirmą kartą viršijo gamtinių dujų dalį.

Parengtas energetinės salos analizės modelis, jungiantis ekonominius-techninius ir politinius kriterijus, laikytinas tinkamu analizėms atlikti.

2010–2013 metų Lietuva apibūdintina kaip klasikinis energetinės salos atvejis. Taip pat Lietuva, kaip ir kitos Baltijos šalys, parodė gerą pavyzdį, kaip spręsti energetinės salos problemą.

Vilnius, 2017 m. sausis